

Innst. S. nr. 108.

(1998-99)

Innstilling fra justiskomiteen om et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig.

St.prp. nr. 82 (1997-98).

Til Stortinget.

1. PROPOSISJONENS HOVEDINNHOOLD

Proposisjonen omhandler et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig. Proposisjonens bakgrunn er blant annet NOU 1997:22 Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig.

Justisdepartementet foreslår at oppgjøret gjennomføres dels som et kollektivt og dels som et individuelt oppgjør. Ved det kollektive oppgjøret foreslås for det første bevilget et beløp til sikring av jødisk kultur og fremtid i Norge. Det skal videre gis støtte utenfor Norges grenser til å minnes og å utvikle den tradisjon og kultur som nazistene ønsket å utrydde og det skal opprettes et kompetansesenter om Holocaust og om livssynsminoriteters stilling og historie generelt. Det individuelle oppgjøret foreslås gjennomført i form av utbetaling av en erkjentlighetssum til personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak under krigen.

2. BAKGRUNNEN FOR PROPOSISJONEN

En rekke enkeltpersoner i Norge fikk sine eiendeler beslaglagt av de nazistiske okkupasjonsmyndigheter og Quisling-regimet under den annen verdenskrig. Blant disse måtte jødene som gruppe tåle de langt største belastningene.

De generelle reglene om beslag gitt i perioden 1940 til 1943 var rettet mot den norske eksilregjeringen i London, medlemmer av motstandsbevegelsen og folk som hadde forlatt landet ulovlig etter invasjonen i 1940. I tillegg vedtok Quisling-regimet visse spesielle bestemmelser om beslagleggelse av eiendeler tilhørende jøder i Norge. Loven slo fast at eiendeler av alle slag som tilhørte jøder i Norge, skulle beslaglegges av staten.

Det er beregnet at antallet jøder i Norge før arrestasjonene i 1942 utgjorde omtrent 2 200. Det ble deportert 767 jøder fra Norge, i hovedsak til Auschwitz. Av disse var det bare 30 som overlevde. Etter avtale mellom Quisling-regimet og den tyske okkupasjonsmyndigheten, ble jødisk eiet gull, sølv og smykker som ble beslaglagt, ført ut av landet uten å bli registrert.

En egen institusjon, Likvidasjonsstyret, ble etablert for å administrere de beslaglagte eiendelene. De jødiske boene ble likvidert som konkursbo, mens de samtidig fortsatte å eksistere som juridiske personer, selv om personene fysisk var tatt av dage. Dette førte til at skatter og andre avgifter fortsatte å løpe helt frem til avsluttet bobehandling etter krigen. 163 jødiske bo kom på denne måten i minus, beløp som ble belastet de overlevende. Ved okkupasjonens slutt inneholdt arkivene til Likvidasjonsstyret opplysninger om ca. 11 500-12 000 boer hvis eiendeler hadde blitt helt eller delvis beslaglagt av naziregimet. Av disse var 1 053 boer jødiske og omfattet omtrent 2 000 personer. Driften av Likvidasjonsstyret ble finansiert av de beslaglagte midler.

Etter krigen ble det etablert tre institusjoner for å returnere eller erstatte det som hadde blitt beslaglagt; Tilbakeføringskontoret, Krigsskadetrygden for henholdsvis bygninger og løsøre, og Oppgjørsavdelingen i Justisdepartementet.

Reglene gitt av okkupasjonsmyndigheten var privatrettslig ugyldige, og alt som hadde vært beslaglagt kunne i prinsippet kreves tilbake av eieren. Her oppsto det imidlertid en forskjell mellom den jødiske gruppen og nordmenn for øvrig. I og med at så mange jøder var drept, til dels hele familier, var det et betydelig antall gjenstander som ikke kunne tilbakeføres til rettmessig eier.

Spørsmålet om dekning av de utgifter Likvidasjonsstyret hadde påført loddeierne (eierne av verdier som

utgjorde fellesmassen) ble diskutert etter krigen. En anmodning om at de midler som manglet for å dekke loddeierne krav fullt ut burde tilføres fra staten ble imidlertid avslått. I tillegg ble halvparten av Tilbakeføringskontorets administrasjonsutgifter belastet fellesmassen.

Reglene for oppgjøret etter krigen fra krigsskadetrygden for løvsøre bygget på to hovedformål: gjenreisning og sosial utjevning. Dette satte i stor grad rene forsikringsprinsipper til side, og det ble tatt hensyn til skadelidtes økonomiske stilling og behov, skadens omfang og hva slags ting som ble rammet. Disse prinsippene hadde særlige følger for jødene, som på grunn av det kollektive og totale omfanget av likvidasjonen, som helhet fikk sterkt redusert erstatning i forhold til det reelle tap.

Midlertidig lov om krigsskadetrygd for løvsøre fastsatte en generell regel om at erstatningsbeløpet kunne settes ned, eventuelt endog helt sløyfes, «når det finnes rimelig av hensyn til skadelidtes økonomiske stilling og behov». Dette fikk direkte økonomiske konsekvenser i tilfeller der mange i samme familie var drept.

Da det ikke ble utstedt dødsattester i Auschwitz, ble de drepte derfra regnet som forsvunne personer, ikke døde. De etterlatte fikk dermed ikke utbetalt midler fra sine bo idet midlene ble overført overformynderiet. Dette gjaldt for halvparten av gruppen overlevende. Fra overformynderiet ble midlene overført skifteretten til behandling. Under skiftebehandlingen ble det fra boene trukket utgifter, bl.a. til skatter og arveavgifter for verdier som trolig lå opp mot de samlede utbetalinger til den jødiske gruppen fra tilbakeføringsinstitusjonene.

Våren 1995 kom det frem nye opplysninger om skjebnen til jødisk eiendom som ble beslaglagt under den annen verdenskrig. I mars 1996 ble det oppnevnt et utvalg med mandat å kartlegge og evaluere de faktiske forhold, kalt Jødebo-utvalget. Utvalgets utredning er publisert som NOU 1997:22, og er delt i to: en flertallsutredning og en mindretallsutredning.

3. REGJERINGENS PRINSIPIELLE SYN PÅ OPPGJØRET

Regjeringen har valgt å legge tenkningen fra mindretallet i Jødebo-utvalget til grunn, og mener at det må tas et historisk og moralsk oppgjør med den økonomiske likvidasjonen, og at dette oppgjøret også må få et økonomisk uttrykk. Folkemordaspektet setter jødene i en særstilling blant den tyske okkupasjonsmaktens mange ofre i Norge, og det er lagt til grunn at oppgjøret ikke kan begrenses til økonomiske betraktninger.

Et kollektivt oppgjør vil understreke at man nå foretar et oppgjør i forhold til det jødiske samfunn, fordi den økonomiske og fysiske likvidasjonen var tiltak rettet mot det jødiske samfunn i Norge som helhet. Dertil kommer at mange jøder som ble drept ikke hadde gjenvlevende arvinger. Dette gjør det naturlig med et

oppgjør i form av en bevilgning til fellesjødiske formål. Samtidig støttes de som ble rammet av forfølgelse under krigen med en individuell erkjentlighetssum.

Regjeringen arbeider for øvrig med å få reist et minnesmerke i Oslo til minne om deportasjonen av norske jøder til Tyskland.

Komiteens merknader

Uretten mot det jødiske folk under krigen kan aldri gjøres god igjen, og komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Vidar Bjørnstad, Astrid Marie Nistad, Jan Petter Rasmussen og Ane Sofie Tømmerås, fra Fremskrittspartiet, Jan Simonsen og Jørn L. Stang, fra Kristelig Folkeparti, Finn Kristian Marthinsen og Åse Wisløff Nilssen, fra Høyre, lederen Kristin Krohn Devold og Bjørn Hernæs, og fra Senterpartiet, Tor Nymo, er enig med Regjeringen i at det må tas et historisk og moralsk oppgjør med den økonomiske likvidasjonen, og at dette oppgjøret også må få et økonomisk uttrykk.

Komiteen har også, som Regjeringen, lagt vekt på at nazistenes forsøk under den annen verdenskrig på å tilintetgjøre jødene som gruppe senere har spilt en sentral rolle i utviklingen av det folkerettslige regelverk om folkemord.

Oppgjøret skal først og fremst baseres på en bred moralsk tilnærming, som gis en form og et innhold som tar hensyn til sakens spesielle karakter.

Komiteen støtter Regjeringen når den har lagt til grunn at oppgjøret ikke kan begrenses til økonomiske betraktninger.

Det kollektive oppgjøret skal understreke at man nå foretar et oppgjør i forhold til det jødiske samfunn i Norge i sin helhet, særlig fordi den økonomiske og fysiske likvidasjon var tiltak rettet mot jødene i Norge som gruppe.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet vil minne om at bakgrunnen for denne saken er NOU 1997:22 om inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig. Denne utredningen forsøkte å fastslå hvor store verdier som ble frarøvet norske jøder, målt i nåtidens pengeverdi, slik at de jødiske familiene som ulovlig ble frarøvet eiendom kunne få erstatning. Utvalget konkluderte med at det samlede beløpet var på 110 mill. kroner. Disse medlemmer finner det urimelig å begrense erkjentlighetsbeløpene til kr 200 000 i de tilfellene der det kan dokumenteres at tapene har vært vesentlig større, og mener at det økonomiske oppgjøret i større grad enn det Regjeringen legger opp til bør være et oppgjør som tar utgangspunkt i det tap den enkelte jødiske familie har hatt.

Disse medlemmer vil derfor foreslå følgende ordning:

1. Det gis oppreisning til de personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak, for eksempel av å ha fått sine eiendeler og sin formue inndratt av okkupasjonsmyndigheten under den 2. verdenskrig, med et minstebeløp på kr 50 000 og et øvre beløp på 2 mill. kroner, fastsatt ut fra en sannsynlighetsvurdering av hvor store beløp som ble frarøvet, målt i nåtidens pengeverdi. Til sammen settes det av 250 mill. kroner til dette formålet.
2. Det settes av et beløp på 50 mill. kroner til bygging og drift av et kompetansesenter for studier av Holocaust.

4. DEN ØKONOMISKE GJENNOMFØRINGEN AV OPPGJØRET

4.1 Kollektivt oppgjør

Til det kollektive oppgjøret foreslås avsatt 250 mill. kroner. Beløpet fordeles på tre områder:

1. Et beløp på 150 mill. kroner foreslås overført til de registrerte mosaiske trossamfunn i Norge. Beløpet skal benyttes til å sikre jødisk kultur og fremtid i Norge.
2. Et beløp på 60 mill. kroner foreslås benyttet til støtte utenfor Norges grenser til å minnes og å utvikle den tradisjon og kultur som nazistene ønsket å utrydde, og beløpet fordeles gjennom et fond hvor styrets representanter oppnevnes av Stortinget, Regjeringen, de registrerte mosaiske trossamfunn i Norge og World Jewish Congress/World Jewish Restitution Organization.
3. Et beløp på 40 mill. kroner foreslås benyttet til opprettelse og drift av et kompetansesenter for studier av Holocaust og livssynsminoriteteters stilling i Norge.

Ad pkt. 1. Sikring av jødisk kultur og fremtid i Norge.

Et beløp på anslagsvis 50 mill. kroner av de 150 mill. kroner forutsettes benyttet til tilbakebetaling av gjeld og investeringer. Avkastningen av de resterende anslagsvis 100 mill. kroner forutsettes benyttet til drift og videreutvikling av organisasjoner og institusjoner med det formål å sikre en jødisk fremtid i Norge.

Det foreslås opprettet et fond av de kollektive midler som administreres av et styre bestående av tre representanter for Det Mosaiske Trossamfund i Oslo og to representanter for Det Mosaiske Trossamfund i Trondheim.

Justisdepartementet forutsettes å motta årlig rapport over bruken av midlene.

Ad pkt. 2. Støtte utenfor Norges grenser til å minnes og å utvikle den tradisjon og kultur som nazistene ønsket å utrydde

Midlene i fondet (kapitalen og eventuell avkastning) skal fortrinnsvis anvendes til undervisnings-, forsk-

nings- eller informasjonsformål. De institusjoner eller prosjekter som støttes må være politisk nøytrale. Nobelprisvinner Eli Wiesel er foreslått å lede styret. Justisdepartementet fastsetter i samarbeid med de registrerte mosaiske trossamfunn i Norge styrets vedtekter og instruks for arbeidet. Eventuelle administrative kostnader for fondet dekkes innenfor rammen av bevilgningen.

Ad pkt. 3. Opprettelse av et senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteteters stilling i Norge

Som en del av dette senteret foreslås at det utvikles et politisk og ideologisk nøytralt kompetansesenter for de livssynsminoriteter som finnes i Norge i dag.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet søker å få til en realisering i tilknytning til Universitetet i Oslo. Det foreslås opprettet et eget styre for senteret og senteret må sikres akademisk frihet.

Komiteens merknader

Komiteen vektlegger at et kollektivt oppgjør vil understreke at man nå foretar et oppgjør i forhold til det jødiske samfunn, fordi den økonomiske og fysiske likvidasjonen var tiltak rettet mot det jødiske samfunn i Norge som helhet.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet, er enig i at man ved vurdering og fastsettelse av totalbeløpet til kollektive oppgjør har Regjeringen blant annet tatt hensyn til at jødiske familier i sin helhet ble utslettet og følgelig ikke får noe individuelt oppgjør.

Det er i proposisjonen foreslått at det overføres 150 mill. kroner til Det Mosaiske Trossamfund (DMT) i Norge. Beløpet skal benyttes til å sikre jødisk kultur og framtid i Norge. Det er i dag registrert to mosaiske trossamfunn i Norge. Det Mosaiske Trossamfund, som har sete i Oslo, og Det Mosaiske Trossamfund i Trondheim.

Fylkesmannsembete i henholdsvis Oslo/Akershus og Sør-Trøndelag opplyser at disse trossamfundene pr. 1. januar 1998 har ca. 1050 registrerte medlemmer. Flertallet gir sin støtte til at for å sikre den jødiske minoritets framtid i Norge, er det nødvendig med midler til lokaler, utstyr og først og fremst kvalifiserte ledere og medarbeidere innenfor områdene religion, kultur, undervisning, informasjon, sosial omsorg og administrasjon.

I proposisjonen er det foreslått at et beløp på anslagsvis 50 mill. kroner av de 150 mill. kronene forutsettes benyttet til tilbakebetaling av gjeld og investeringer som oppreisning av bygninger og eiendommer, herunder nyanskaffelse av gravlund og barnehage og opprettelse av jødisk museum og bibliotek.

Flertallet understreker betydningen av den kunnskap og innsikt til forståelse av jødernes historie i det norske samfunn som jødiske kulturtilbud, både i og utenfor Oslo, vil formidle. Flertallet forutsetter at eksisterende tilbud på dette området ivaretas. For å

sikre intensjonen i proposisjonen forutsetter flertallet at midlene brukes på en slik måte at også interessene til de som ikke er medlemmer av de mosaiske trossamfunn blir ivaretatt.

Avkastningen av de resterende midler forutsettes benyttet til drift og videreutvikling av organisasjonene og institusjoner med det formål å sikre en jødisk bredde og et jødisk mangfold i Norge.

Flertallet støtter departementets forslag om at fondet av kollektive midler administreres av et styre bestående av tre representanter for Det Mosaiske Trossamfunn i Oslo og to representanter for Det Mosaiske Trossamfunn i Trondheim.

Flertallet forutsetter at Justisdepartementet mottar årlig rapport om at midlene er brukt i henhold til Stortingets intensjoner, inkludert regnskap revidert av statsautorisert revisor.

4.2 Individuelt oppgjør

Regjeringen foreslår at det utbetales en erkjentlighetssum som et standardisert beløp på kr 200 000 til de personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak, for eksempel i form av å ha fått sine eiendeler og sin formue inndratt av okkupasjonsmyndighetene, under den 2. verdenskrig. Ektefelle og livsarvinger forutsettes å kunne tre inn i avdødes sted. Utbetalingen er begrenset oppad til kr 200 000 pr. person.

Det er vanskelig å anslå de totale utgifter til det individuelle oppgjøret, men det anslås at dette vil utgjøre mellom 100 og 200 mill. kroner. Hvis det viser seg at de individuelle utbetalingene utgjør et vesentlig mindre beløp enn 200 mill. kroner, vil Regjeringen vurdere å øke overføringene til det kollektive oppgjøret.

Opgjøret vil omfatte alle jødiske familier og enkeltpersoner det ble truffet inndragningsbeslutning mot eller som faktisk fikk sine eiendeler inndratt. Videre omfatter det også jødiske familier og enkeltpersoner som ikke eide verdier det kunne tas beslag i, men som ble påført andre lidelser gjennom forfølgelsen eller som mistet livet.

Justisdepartementet tar sikte på kunngjøring av ordningen i norsk og internasjonal presse. Det foreslås satt en søknadsfrist på 6 måneder. Departementet vil i samarbeid med de mosaiske trossamfunn i Norge orientere samfunnenes medlemmer som dette kan være aktuelt for. I tillegg vil World Jewish Congress/World Jewish Restitution Organization bli orientert.

Sakenes spesielle karakter tilsier at det kan være vansker med dokumentasjon. Dette må det tas hensyn til under saksbehandlingen og hvor avgjørelsen nettopp kan måtte bygge på opplysninger som ikke kan la seg dokumentere.

Det foreslås at Justisdepartementet avgjør søknadene i første instans, og at medlemmene av Stortingets billighetserstatningsutvalg blir klageorgan for departementets vedtak om erkjentlighetsbeløp. Saksbehandlingen for klageorganet foreslås å følge samme retningslinjer som for billighetserstatningssaker. Det

foreslås ikke adgang til å påklage utvalgets vedtak videre til Stortinget.

Komiteens merknader

Komiteen støtter Regjeringens forslag om at det utbetales en erkjentlighetssum til de personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak, for eksempel i form av ha fått sine eiendeler og sin formue inndratt av okkupasjonsmyndigheten under den 2. verdenskrig.

Mange av dem som fikk sine eiendeler og virksomheter beslaglagt er nå døde, og komiteen er enig i at ektefelle og livsarvinger forutsettes derfor å kunne tre inn i avdødes sted, og at beløpet fordeles blant disse etter fordelingsreglene i arveloven.

Komiteen er enig i at oppgjøret skal omfatte alle jødiske familier og enkeltpersoner det ble truffet inndragningsbeslutning mot eller som faktisk fikk sine eiendeler inndratt. Videre støtter komiteen at oppgjøret også skal omfatte jødiske familier og enkeltpersoner som ikke eide verdier det kunne tas beslag i, men som ble påført andre lidelser gjennom forfølgelsen eller som mistet livet.

Sakens spesielle karakter tilsier at det kan være vanskelig med dokumentasjon. Det må det, etter komiteens mening, tas hensyn til under saksbehandlingen og hvor avgjørelsen nettopp kan måtte bygge på opplysninger som ikke kan la seg dokumentere.

Komiteen støtter Regjeringens forslag om at Justisdepartementet avgjør sakene i første instans, og at medlemmene av Stortingets billighetserstatningsutvalg blir klageorgan for departementets vedtak om erkjentlighetsbeløp.

Komiteen slutter seg til forslaget om at saksbehandlingen for klageorganet følger de samme retningslinjer som for billighetserstatningssaker.

Komiteen er enig i at det ikke gis adgang til å påklage utvalgets vedtak videre til Stortinget.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Fremskrittspartiet, støtter Regjeringens forslag om at de individuelle erstatningene gis i form av en erkjentlighetssum som et standardisert beløp på kr 200 000.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet viser til sine merknader ovenfor under pkt. 3.

5. ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER

Til det kollektive oppgjøret avsettes 250 mill. kroner. Departementet anslår at det til det individuelle oppgjøret vil påløpe mellom 100 og 200 mill. kroner.

Opprettelse og administrasjon av ordningen og annonseringen anslås til totalt 4,5 mill. kroner. Av dette anslås at inntil 3 mill. kroner kan påløpe i 1998, herunder deler av utgiftene til tre saksbehandlerværk i Justisdepartementet.

Oppgjørets budsjettekniske side foreslås ivaretatt ved opprettelsen av et nytt budsjettkapittel 476, betegnet "Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig". Det fores-

lås at Stortinget gir en tilsagnsfullmakt om utbetaling av individuelle erkjentlighetsbeløp.

Departementet vil komme tilbake til Stortinget i forbindelse med det ordinære budsjettarbeid med hensyn til bevilgning for 1999.

6. FORSLAG FRA MINDRETALL

Forslag fra Fremskrittspartiet:

I.

På statsbudsjettet for 1999 gjøres følgende endringer:

Kap. 260	Universitetet i Oslo:	
70	Tilskudd til senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge, forhøyes med	kr 10 000 000
	fra kr 40 000 000 til kr 50 000 000	
Kap. 476	Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrigen:	
1	Driftsutgifter, <i>kan overføres</i> , forhøyes med	kr 3 000 000
	fra kr 1 500 000 til kr 4 500 000	
72	Erkjentlighetsbeløp, <i>overslagsbevilgning</i> , forhøyes med	kr 10 000 000
	fra kr 60 000 000 til kr 70 000 000	

II.

Tilsagnsfullmakt

Stortinget samtykker i at det kan gis tilsagn i 1999 om utbetaling i år 2000 av individuelle erkjentlighetsbeløp til personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak under den 2. verdenskrig, innenfor en beløpsramme på 250 mill. kroner inklusiv bevilgningen for 1999.

7. KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen viser til proposisjonen og rå Stortinget til å gjøre følgende

vedtak:

I.

På statsbudsjettet for 1999 gjøres følgende endringer:

Kap. 476	Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrigen:	
1	Driftsutgifter, <i>kan overføres</i> , forhøyes med	kr <u>3 000 000</u>
	fra kr 1 500 000 til kr 4 500 000	
70	(Ny) Sikring av jødisk kultur og framtid i Norge, bevilges med	kr <u>150 000 000</u>
71	(Ny) Støtte utenfor Norges grenser til å minnes og å utvikle den tradisjon og kultur som nazistene ønsket å utrydde, bevilges med	kr <u>60 000 000</u>
72	Erkjentlighetsbeløp, <i>overslagsbevilgning</i> , forhøyes med	kr <u>10 000 000</u>
	fra kr 60 000 000 til kr 70 000 000	

II.

Tilsagnsfullmakt

Stortinget samtykker i at det i samsvar med retningslinjene i St.prp. nr. 82 (1997-98) kan gis tilsagn i 1999 om utbetaling i år 2000 av individuelle erkjentlighetsbeløp til personer som i Norge ble rammet av antijødiske tiltak under den 2. verdenskrig, innenfor en beløpsramme på 200 mill. kroner inklusiv bevilgningen for 1999.

Oslo, i justiskomiteen, den 4. mars 1999.

Kristin Krohn Devold,
leder.

Tor Nymo,
ordfører.

Jan Simonsen,
sekretær.